

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Janja Horvat

**Podobe tujca –
prišleki v Prišlekih in čefurji v Čefurjem rausu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Janja Horvat

Mentor: red. prof. dr. Mitja Velikonja

**Podobe tujca –
prišleki v Prišlekih in čefurji v Čefurjem rausu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Podobe tujca – prišleki v Prišlekih in čefurji v Čefurjem rausu

Diplomsko delo se ukvarja s podobami tujca in tujega v romanu Lojzeta Kovačiča *Prišleki* ter *Čefurjem rausu*, Gorana Vojnovića. Razdeljeno je na dva dela. Prvi del je namenjen opredelitvi ključnih pojmov – tujec, narod, nacionalizem in pripadnost. Konceptualizacija pojma tujec temelji na eseju Georga Simmla *Tujec* ter Alfreda Schutza *Tujec: esej o socialni psihologiji*. Drugi del je namenjen analizi in primerjavi izbranih literarnih del s poudarkom na analizi reprezentacij tujega in tujca. Izbrane so naslednje osi reprezentacij, in sicer predsodki in stereotipi, odtujenost v odnosih, odraščanje, življenje v družbi, ki nudi zgolj sredstva za preživetje in zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb, odnos do izvirne in nove države ter asimilacija. Mlad Kovačič se iz Švice z družino preseli nazaj v očetovo domovino, kjer se mora najprej soočiti z neznanjem jezika nato pa še z vsemi predsodki do nemških priseljencev. Vojnovićev protagonist Marko je pripadnik druge generacije priseljencev iz držav bivše Jugoslavije in je čefur. Primerjava romanov pokaže na nekatere ključne podobnosti v sami strukturi in jeziku romana, predvsem pa se osredotoča na vsebinske podobnosti.

Ključne besede: tujec, nacionalizem, pripadnost, čefur, prišlek.

Images of stranger – newcomers in *Prišleki* and *čefurji* in *Čefurji raus*

The thesis deals with images of stranger and foreign in two novels – *Prišleki* by Lojze Kovačič and *Čefurji raus* by Goran Vojnović. It is composed of two parts. First part defines key concepts – stranger, nation, nationalism and national affiliation. Conceptualization of stranger is based on essay *The Stranger* by Georg Simmel and *The Stranger: An Essay in Social Psychology* by Alfred Schutz. The second part is dedicated to the analysis and comparison of selected literary works, focusing on the analysis of representation of foreign and stranger. Following axis of representation are selected: prejudices and stereotypes, life in society, which can only provide a means to survive and meet basic living needs, relationship to the original and new state, assimilation. Young Kovačič moved with his family from Switzerland back to his father's homeland, where they face with the language barrier and prejudices against German immigrants. Vojnović protagonist Marko is a member of the second generation of immigrants from the former Yugoslavia and he is "čefur". Comparison of the novels features some key similarities in the structure and language of the novel, in particular it focuses on content similarities.

Key words: stranger, nationalism, affiliation, čefur, newcomer.

KAZALO

1	UVOD	5
2	KDO SI, TUJEC?.....	7
3	NAROD, NACIONALIZEM IN PRIPADNOST	9
4	PRIŠLEKI V PRIŠLEKIH.....	13
5	ČEFURJI RAUS	15
6	PRIMERJAVA PRIŠLEKOV S ČEFURJI	17
6.1	Predsodki in stereotipi	18
6.2	Odtujenost v odnosih	21
6.3	Odraščanje	23
6.4	Življenje v družbi, ki nudi zgolj sredstva za preživetje in zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb	25
6.5	Odnos do izvirne in nove države	27
6.6	Asimilacija.....	30
7	ZAKLJUČEK	33
8	LITERATURA	36

1 UVOD

Georg Simmel v eseju *Tujec*, tujca vidi kot nekoga, ki »je danes prišel in bo ostal tudi jutri.« Zavedanje, da tujec ni zgolj naključen prišlek pri domačinih vzbuja zaskrbljenost, še posebej v negotovih družbenih razmerah (Simmel 1971, 143). »Tujec je tako v večini primerov poosebljenje tistih sil, ki nastopajo proti nacionalnemu kolektivu in njegovi državi, vanjo vnašajo spremembe in/ali jo ogrožajo« (Kralj 2008, 140). Aktualna begunska kriza je ponovno sprožila strah pred vsem kar je drugačno in tuje. V medijih in socialnih omrežjih se pojavljajo različni razlogi zakaj se moramo bati tujcev, v tem primeru predvsem muslimanov iz Bližnjega vzhoda. Najpogostejši so teroristični napadi, islamizacija Evrope, nasilje, vsiljevanje nove in zelo drugačne kulture kot je Evropska, nepripravljenost tujcev na asimilacijo, ipd. Problematično je predvsem, da na podlagi dejanj posameznikov obsojamo celotno skupino. Vendar pa cilj te diplomske naloge ni analiza aktualnih problematik migracij, temveč analiza podob tujega in tujca kot se kažejo skozi izbrani literarni deli.

Podobe tujca so namreč v literaturi prisotne že od starega Egipta, kjer je bila prva tujka mitološka svečenica Io, ljubljena s strani Zeusa in osovražena s strani Here, ki jo je spremenila v kravo. Zeusa to ni ustavilo in se je še sam spremenil v bika, vendar je Hera nad Io poslala obada, ki jo je preganjal po Evropi do Azije in končno do Egipta, kjer ji je Zeus povrnil žensko podobo. Zgodba o tujkah se pri tem še ne zaključí, saj so njune daljne potomke prisiljene zapustiti Egipt zaradi brutalnosti svojih snubcev (Kristeva 1988, 42 – 43). Tujci v antični grški književnosti večinoma niso pozitivno predstavljeni, označujejo jih za barbare, kar se prvotno sicer nanaša na slabo, nerodno in grobo izgovorjavo. Izraz najpogosteje uporablja Evripid in sicer zelo pejorativno, ne več zgolj na tujo narodnost, temveč predvsem s poudarkom na zlobi, krutosti in divjaškosti tujcev (prav tam 51).

Metodologija, ki jo bom uporabila v diplomski nalogi je analiza primarnih in sekundarnih virov. V teoretskem delu se bom še posebej opirala na ključni deli s področja konceptualizacije tujca, to sta eseja Georga Simmla in Alfreda Schutza. Drugi del je namenjen analizi izbranih literarnih del, kjer se bom osredotočila na analizo reprezentacij tujega oz. tujcev, ki v novem okolju sebe doživljajo kot tujce/tujke ali jih kot take sprejemajo drugi. Pri primerjalnem pristopu sem izbrala več osi reprezentacij, ki pa so podrobneje razložene v nadaljevanju diplomske naloge.

Analizo reprezentacij kot raziskovalno optiko, Stankovič (2005, 11) postavi v kontekst konstruktivizma in kulturnega obrata. V družboslovnem raziskovanju je prišlo do pomembnega premika iz dojemanja družbe kot neosebne strukture do družbe, ki je »sestavljena iz množice diskurzov, ki posameznike (kot racionalne, moralne itd. akterje ali karkoli drugega) šele konstruirajo« (prav tam 11 – 12). Družba v poststrukturalističnem kontekstu ni objektivno dejstvo, »temveč kompleksna tekstura, ki jo na različnih ravneh producirajo različni diskurzi« (prav tam, 12). Diskurzi nam resničnost vedno reprezentirajo na kulturno specifične načine, kar pomeni, da moramo poznati ozadje, reference, asociacije, saj je resničnost praviloma vedno predstavljena »na način, ki privilegira neko zelo konkretno, nikakor ne naravno ali edino možno podobo sveta v danem zgodovinskem trenutku« (Stanković 2010, 181).

Diplomska naloga je razdeljena na dva dela. Prvi del tako zaobjema teoretska spoznanja na področju konstrukcije tujca in nacionalizma, kjer bom najprej opredelila pojem tujca in prikazala nekaj primerov družbene konstrukcije njegovih vlog skozi perspektivo različnih pristopov. V nadaljevanju bom definirala pojme narod, nacija in nacionalizem. Pri tem bom izpostavila tudi pomen pripadnosti neki družbeni skupini, v tem primeru predvsem pomen nacionalne pripadnosti.

V drugem delu diplomske naloge bom, na podlagi teoretskih predpostavk iz prvega dela, analizirala dve izbrani literarni deli, in sicer Prišleki, Lojzeta Kovačiča ter Čefurji raus!, Gorana Vojnovića. Deli sem izbrala na podlagi strukturnih, jezikovnih in vsebinskih podobnosti. Protagonista obeh romanov sta odraščajoča fanta v okolju, kjer se počutita tujca in ju kot taka obravnava tudi njuna okolica. Pomemben kriterij pri izboru literarnih del pa je bila tudi časovna razlika. Prišleki so namreč postavljeni v čas pred, med in po drugi svetovni vojni, medtem ko se Čefurji raus dogaja v samostojni in neodvisni Sloveniji.

Cilj diplomske naloge je ugotoviti, kakšna je družbena konstrukcija tujca in kako se kaže skozi izbrani literarni deli. Pri tem me bodo vodila naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kateri elementi tujega so skupni obema glavnima junakoma?
2. Kako sta glavna junaka obravnavana s strani okolice? Se tukaj kažejo kakšne razlike, glede na to, da je Marko (Čefurji raus!) pripadnik druge generacije priseljencev?
3. Na kakšen način se junaka spopadata z negativnimi odzivi okolice na njuno drugačnost/tujost?
4. Ali se v delih kažejo tudi pozitivne konotacije tujstva?

2 KDO SI, TUJEC?

Georg Simmel v eseju *Tujec* le-tega definira kot osebo, ki pride danes in ostane še jutri. Ne gre za naključnega prišleka, prav tako ne za potencialnega popotnika, kljub temu pa ne izključuje možnosti ponovnega odhoda. Tujec postane del določene prostorske skupine oziroma skupine, katere meje so podobne prostorskim. Njegova družbena pozicija je definirana s tem, da tej družbeni skupini ne pripada od začetka, ter da v njo vnaša lastnosti, ki nikakor ne morejo izvirati iz te skupine. Za razmerje do tujca, je tako kot za vsako drugo človeško razmerje, značilna zveza med bližino in oddaljenostjo. Oddaljenost znotraj razmerja namiguje, da tisti, ki je blizu je oddaljen, hkrati pa njegova tujost kaže na to, da je v bistvu blizu (Simmel 1971, 143).

Tujec je zaradi svoje bližine in hkratne oddaljenosti idealen posrednik in s tem tudi trgovec. Njegova vloga tujca je močnejša, če se ustali v kraju svoje dejavnosti, kar pa je mogoče le ko so vsa zemljišča in obrti razdeljene glede na lokalno povpraševanje. Tujec je v tej ustaljeni družbi odvečen člen, zato je vloga trgovca zanj najbolj primerna. Primarni proizvajalci so namreč le stežka dovolj mobilni in hkrati produktivni, da bi lahko zadovoljevali potrebe lokalnega prebivalstva (prav tam 143 – 145). Tujec je tukaj predstavljen kot posebitev moderne družbe, ki je dinamična, prehodna in mobilna (Kralj 2008, 136).

Druga zgodovinska vloga tujca je vloga grešnega kozla v nemirnih družbenih razmerah. Simmel kot primer tujca trgovca navaja Jude, ki so zaradi svoje nepristranskosti delovali kot posredniki, v času negotovosti, pa so bili obravnavani kot grešni kozli. Tujci po Simmlu niso dojeti kot individualisti, temveč kot kolektiv. Način plačevanja davkov je bil pri Judih drugačen kot pri ostalem prebivalstvu. Judje so imeli enake in fiksne davke, ne glede na svoj premoženjski status, kar je očiten dokaz tega, da jih večinska ne-judovska družba ni obravnavala kot posameznike temveč kot skupino, kolektiv. Na podlagi zveze med bližino in oddaljenostjo, brezbriznostjo in vključenostjo se strukturira še ena značilnost tujca, in sicer objektivnost. Tujec je lahko objektivni, ker ni pripadnik družbene skupine v novem okolju in je lahko v svojem opazovanju in razmišljanju nepristranski. Iz tega izhaja, da so domačini do tujca, predvsem pa popotnika, veliko bolj odprti in se mu lažje zaupajo kot nekomu, ki jim je bližje (Simmel 1971, 145 – 147).

Alfred Schutz se v eseju *Tujec: esej o socialni psihologiji* osredotoči na priseljenca, ki ob prihodu v nov kraj doživlja krizo, kulturni šok. Tujca definira kot »odraslega posameznika

današnjega časa in civilizacije, ki si prizadeva, da bi ga skupina, ki se ji približa, trajno sprejela ali vsaj dopuščala« (Schutz 1987, 1620). Kot že omenjeno, tujec ob prihodu v novo okolje doživlja krizo, ker je njegovo »mišljenje-kot-po-navadi« neuporabno. Mišljenje-kot-po-navadi ali običajno mišljenje je pogojeno z 1) reševanjem istih problemov na podlagi istih rešitev, ki izhajajo iz preteklih izkušenj, 2.) zanesljivostjo prenesenega vedenja, 3) zadostnim znanjem o običajnem poteku zadev in 4) da iste sheme tolmačenja in izražanja sprejemajo in uporabljajo člani naše in-grupe (prav tam 1623). Tako mišljenje je mogoče zgolj znotraj in-grupe, torej je za tujca v novi družbeni skupini nemogoče, da bi lahko razmišljal na enak način kot ostali. Tujec zato doživi krizo, saj mora vsako zadevo, situacijo, problem prepraševati. Razlog za to Schutz vidi v odsotnosti žive historične tradicije za prišleka, in za to je z vidika skupine, ki se ji želi približati »človek brez zgodovine« (prav tam). Ker prišlek svoje novo družbeno okolje vrednoti na način svojega običajnega mišljenja, to nujno vodi do neustreznega tolmačenja, kar tujec doživlja kot šok (prav tam 1624). S tega vidika lahko sklepamo, da ni zgolj tujec tisti, ki je v novem okolju negotov, temveč tudi in-grupa, ki se ji približuje, saj je tudi za njih tujec nepredvidljiv, kar pri in-grupi lahko sproži preplah.

Tujec je v novem okolju prisiljen ustvariti nove orientacijske točke, ki so pomembne in posebne zgolj njemu, na podlagi česar si ustvari svoj zemljevid realnosti. Pri tem sebe postavi v središče zemljevida, okrog sebe pa sproti riše kolobarje pomenov in relevanc (Kralj 2008, 137). Skupina, ki se ji približuje ima že vzpostavljeno hierarhijo odnosov, saj ima vsak član te skupine že določen status, medtem ko približujoči se tujec še nima statusa člana te družbene skupine. Tujec se poleg tega sooča še s prevodom interpretacijskih in izraznih shem novih kulturnih vzorcev v poznan kulturni vzorec, pri čemer išče ekvivalente, da si olajša prehod. Kljub temu pa ne more biti povsem siguren, da kulturne vzorce razume na enak način kot člani in-grupe. Njegovo vedenje v novem okolju nima znakov avtomatizma, navajenosti in polzavesti, kot ga ima v domačem in kot ga imajo člani in-grupe (Schutz 1987, 1624 – 1626). Tujec mora biti prepričan, da »bodo rešitve, ki jih svetuje nova shema, proizvedle zanj ugoden učinek, saj je v posebnem položaju autsajderja in prišleka, ki še ni popolnoma dojel celega sistema kulturnega vzorca, in ki ga nekoliko begajo njegova nekonsistentnost, nekoherentnost in pomanjkanje jasnosti« (prav tam 1626). Iz tega razloga tujec potrebuje eksplicitno poznavanje elementov novih kulturnih vzorcev, kar vpliva na to, da se njegova oblika relevantnih linij razlikuje od linij in-grupe. Tujec je nagnjen k tipizaciji individualnih značilnosti, kar mu onemogoča tako predvidevanje odzivov s strani članov in-grupe kot tudi (in predvsem) prevzemanje teh tipičnih in anonimnih drž v tipičnih situacijah. Schutz se tukaj

naveže na Simmlovo zvezo med bližino in oddaljenostjo, saj odtod izhaja njegovo pomanjkanje občutka za razdaljo (prav tam 1627).

V nadaljevanju Schutz razloži še najpomembnejši značilnosti odnosa tujca do in-grupe, in sicer tujčevo objektivnost in njegovo dvomljivo lojalnost. Objektivna drža tujca je posledica njegove potrebe po eksplicitnem poznavanju elementov kulturnega vzorca, ki se in-grupi zdijo samoumevni ter v grenkem spoznanju meja svojega običajnega mišljenja, ki mu v novem družbenem okolju ni bilo v veliko pomoč. Dvomljiva lojalnost tujca je lahko v določenih primerih, ko je na primer tujec nezainteresiran za menjavo svojega kulturnega vzorca z novim, razumljena kot predsodek na strani nove družbene skupine, ki se ji prišlek želi približati. Druga možna razlaga dvomljive lojalnosti tujca pa se nanaša bolj na dejstvo, da članom in-grupe ni jasno zakaj tujec ne sprejema njihovega sistema kulturnih vzorcev kot ga sami sprejemajo – torej naravno in brez vprašanj. Tujec tega namreč ni sposoben narediti, saj mu njihove rešitve ne predstavljajo sigurnosti, temveč labirint, v katerem se nikakor ne more znajti. V procesu socialnega prilagajanja tujec raziskuje kulturni vzorec in-grupe in se mu na ta način približuje. Tujčeva negotovost se v novem družbenem in kulturnem okolju preko procesa adaptacije zmanjšuje. Če proces raziskovanja uspe, tujec ni več tujec, saj mu nekoč vprašljiv in negotov kulturni vzorec nudi zavetje in varnost (prav tam 1628).

Tujec se v novem okolju sooča z mnogimi negotovimi situacijami, ko se želi vključiti v družbeno dogajanje in-grupe. Njegovi vlogi trgovca in grešnega kozla se menjavata glede na družbeno situacijo v določenem času. V nekem trenutku je tako lahko tujec izjemno cenjen, že v drugem pa preganjan. V tem dualizmu se tujec težko znajde, še posebej ko je v vlogi grešnega kozla. Takrat se namreč logično razmišljanje in-grupe spremeni v čustveno nabito razumevanje tujca kot sovražnika njihovega življenjskega stila.

3 NAROD, NACIONALIZEM IN PRIPADNOST

Termin narod se v prvič pojavi v delu Bertierja de Sauvignyja leta 1798, nato pa ponovno pride v uporabo šele v drugi polovici devetnajstega stoletja. Izraz izhaja iz latinske besede *natio*, kar je sprva pomenilo »*boginja rojstva, roditeljico, ki-na-rodí narod*«, ter se je tesno navezovalo na matriarhat (Mandelc 2011, 19). Kasneje se je pomen sicer spreminjal, vendar je besedna raba utrdila latinski pomen, in sicer kot »pravna skupnost, ki ji človek pripada po rojstvu« (Schulze v Mandelc 2011, 20). Definiranje tako kompleksnih in občutljivih pojmov

kot so narod, nacija in nacionalizem, je težka naloga, saj definicija nujno legitimira nekatere trditve na račun delegitimizacije drugih (Kralj 2008, 83). Termin narod je skoraj vedno v tesni povezavi s terminom nacije. V slovenščini se pojem narod nanaša predvsem na etnični vidik, nacija pa na politični vidik tega. Vendar pa v angleščini ta pomembna razlika ni tako jasno opredeljena. Mandelc navaja primere iz več različnih angleških slovarjev, kjer je *nation* (ang.) opredeljen kot politična struktura kot tudi skupnost ljudi s skupnim jezikom, tradicijo, kulturnimi podobnostmi, ki ne živi nujno na istem ozemlju (Mandelc 2011, 19). Anthony D. Smith (v Mandelc 2011, 24) narod definira kot »skupnost zgodovine in kulture, ki razpolaga s skupnim ozemljem, ekonomijo, izobraževalnim sistemom in enotnim pravnim sistemom«. Smith (v Mandelc 2011, 26) narod loči tudi od države, saj se »koncept države nanaša na institucionalno dejavnost, nasprotno pa koncept naroda označuje vrsto skupnosti« ter etnične skupnosti – »etnična skupnost navadno nima politične oznake in pogosto ne vključuje javne kulturne niti ozemeljske razsežnosti, saj zanjo ni nujno, da fizično zaseda svoje zgodovinsko ozemlje«.

Preko navedenih definicij lahko izluščimo najpomembnejše objektivne dejavnike oblikovanja naroda. Kralj (2008, 83) kot najpomembnejše navaja jezik, skupno ozemlje, skupno zgodovino in kulturo, Velikonja pa k temu dodaja še etnično poreklo, mite, skupno državo, jezikovno, kulturno, gospodarsko in religijsko izročilo. Kot najpomembnejši subjektivni dejavnik oblikovanja naroda pa navaja nacionalizem – »samozavedanje in samopredstavljanje skupine kot naroda« (Velikonja 2002, 284). Vendar pa Mandelc (2011, 73) in Kralj (2008, 112) ugotavljata, da pri kritični obravnavi poskusov definiranja naroda in nacionalizma skozi objektivne značilnosti, ne moremo dobiti zadovoljive definicije. Izbira objektivnih značilnosti in njihovo hierarhično razvrščanje je namreč vedno podvrženo arbitrarni presoji. Zato pa se mnogi avtorji pri konceptualizaciji nacionalizma, raje obrnejo k teoretski obravnavi le-tega kot posebne oblike diskurza (Kralj 2008, 112; Mandelc 2011, 73). »Nacionalizem je potemtakem poseben način doživljanja in interpretiranja sveta, referenčni okvir, ki nam pomaga, da osmišljamo in strukturiramo realnost, ki nas obdaja« (Özkirimli v Kralj 2008, 112). Kralj navaja štiri značilnosti nacionalističnega diskurza. Prva značilnost je delitev sveta na »Nas« in »Njih«, preko česar se oblikuje občutek identitete in pripadnosti. Iz tega izhaja tudi dualistično razlikovanje, ki se med drugim kaže kot poveličevanje lastnih nacionalnih gibanj, kot načina krepitve nacionalistične pripadnosti in domoljubja, na eni strani, ter dojemanje tujih nacionalizmov kot agresivnih in zatiralskih. Kot drugo značilnost navaja vzpostavitev hierarhičnih razmerij moči med posamezniki oziroma skupnostmi.

Nacionalistični diskurz ta razmerja »legitimira s pomočjo projekcije zgodovinskih in družbenih razlik v sfero namišljene narave oziroma naravnosti« (Kralj 2008, 121 – 122). Vsi, ki izpadejo iz nacionalističnega interpretativnega okvirja kategorije »Mi«, ki torej niso s skupno krvjo povezani v homogeno celoto, so marginalizirani ali pa izključeni. Naslednja značilnost nacionalističnega diskurza je njegova samo-naturalizacija, kjer so nacionalne vrednote dojete kot naravne, samoumevne, absolutne in hegemonne. Zadnja značilnost pa je delovanje nacionalističnega diskurza skozi institucije, kjer se dnevno (re)producira preko državnih institucij in vsakdanjega življenja (prav tam 122 – 124).

Velikonja ločuje med političnim in kulturnim nacionalizmom, ki pa sta oba usmerjena k istemu cilju, to je nacionalni državi. Politični nacionalizem je utemeljen na »ozemeljskem načelu (*jus soli*) in ki teži k vzpostavitvi avtonomnih državnih ustanov« (Velikonja 2002, 285). Za to diplomsko nalogo je večjega pomena kulturni nacionalizem, ki temelji na »personalnem oz. krvnem načelu (*jus sanguinis*) in ki je usmerjen k organicistični povezanosti 'narodne skupnosti'« (prav tam). Vendar pa se v konceptu naroda prepletata obe komponenti – tako politična kot kulturna. Gre za kulturalizacijo politike in politizacijo kulture (Kralj 2008, 112; Mandelc 2011, 73). Nacionalna kultura je rezultat združitve 1) predmoderne kulturne dediščine, kamor uvrščamo ljudsko, plemiško in religijsko kulturo, ki niso spremenjene za potrebe oblikovanja naroda in države, 2) zgodnjemeščanske kulture, kjer se že kažejo modernistični elementi ter 3) izpostavljanja razlik do drugih kultur. Kaj vse pa je na koncu vključeno v koncept nacionalne kulture nekega naroda, pa je rezultat arbitrarnega procesa, kjer pride do izraza razmerje moči na političnem parketu (Velikonja 2002, 288). Za nacionalno kulturo so značilni naslednji procesi selekcioniranja in komponiranja: homogeniziranje, kanoniziranje, standardiziranje ter aktivno podpiranje. Homogeniziranje se nanaša na izničevanje kulturnih razlik znotraj naroda. Kanoniziranje se nanaša na posvečevanje določenih umetniških zvrsti, določenih dogodkov iz zgodovine, kulturnih značilnosti, jezika,... (prav tam). Ker Slovenija nima zmagoslavne vojaške zgodovine, so se kot narodno-zgodovinski motivi začeli poudarjati tisti dogodki iz narodne zgodovine, ki so jih literati največkrat obravnavali (Zgonik v Mandelc 2011, 136). Standardiziranje oziroma tipiziranje se dogaja v in skozi različne institucije (knjižni jezik, šolski sistem, mediji, muzeji, ipd.). Nacionalna država in njene institucije izvajajo proces aktivnega podpiranja nacionalne kulture, preko subvencij, sistematičnega ohranjanja in obrambe pred nezaželenimi kulturnimi elementi (Velikonja 2002, 287). Minich slovenskemu jeziku pripisuje pomembno vlogo pri utrditvi slovenske nacionalne identitete. Le-ta je namreč »posledica splošne pismenosti v

standardni slovenščini in rezultat najširšega prizadevanja tega standardnega jezika za simbol slovenskega naroda« (Minich v Mandelc 2011, 134).

Slovenski nacionalizem z lahkoto obravnavamo kot primer kulturnega nacionalizma, zaradi »izpostavljenosti in kompenzacijske vloge jezika in kulture/literature« ter »zavoljo samih njegovih nosilcev, ki so bili na začetku izključno kulturniki in intelektualci« (Velikonja 2002, 292). Na razvoj slovenske nacionalne kulture so različni dejavniki, med drugim: zunanji politični pritiski (germanizacija in italijanizacija), menjave strateških usmeritev slovenske družbe, občutki kulturne manjvrednosti v relaciji do bolj razvitih zahodno-evropskih držav, in kulturne večvrednosti v odnosu do Balkana, kulturni boji med levico in desnico ter notranjih cerkvenih in političnih pritiskov (prav tam).

Potreba po pripadnosti neki družbeni skupini je temeljna človekova potreba. Za moderno zahodno družbo, ki je organizirana na podlagi nacionalnih držav, je značilna nacionalna pripadnost. Vendar pa je nacionalna identiteta še dokaj nova ideja, saj sam koncept naroda obstaja šele od 19. stoletja naprej. Hkrati je to tudi povsem zahodni konstrukt. »Če je narod kategorija ali diskurz, ki določeno skupnost ljudi konstruira na razliki nasproti drugim homogenim celotam (narodom) okoli sebe, to vedno že pomeni tudi izključevanje vsega tistega, kar ne sodi v koncept« (Stanković 2010, 163). Nacionalna identiteta temelji na vzpostavljeni dihotomiji »mi« in »oni«, kar vodi k izključevanju vsega, kar ni »naše« saj na tem gradimo svojo lastno identiteto (prav tam 164). Konstrukcija »mi« je torej odsotnost vsega kar »Drugi« je, zato je večinoma tudi reprezentiran kot nasprotnik ali celo sovražnik (Kralj 2008, 140). Tujčeva drugačnost v državo vnaša spremembe, jo ogroža, če pa to podkrepimo še z tezo o »različnosti kultur in njihovem medsebojnem neskladju« dobimo enega izmed temeljnih argumentov proti priseljevanju in integraciji tujcev. Kralj (2008, 142) drugačnost v nacionalističnem diskurzu vidi kot »totalizirajoč, prvinski označevalec, ki služi kot argument za zavračanje soobstoja oziroma mešanja različnih rasnih ali etničnih skupin oziroma posameznikov.« Iz tega izhaja strah pred mešanjem s tujci, ki ga Taguieff in Bauman (v Kralj 2008, 142) imenujeta miksofobija.

V Sloveniji se je v tem smislu vzpostavila dihotomija med Slovenci in Neslovenci, (Velikonja 2002, 284) pri čemer se izključevanje ne dogaja zgolj navzven, ampak tudi navznoter. Primer tega so čefurji, ki so v odnosu do Slovencev predstavljeni v zelo negativnem smislu. Stanković tukaj še omenja v etnični diskurz vpisana razmerja moči, kjer samopredstavljanje Slovencev kot »'ne-čefurjev' /.../ni zgolj nevtralna ločnica, ki pomaga razumeti, kdo je Slovenec in kdo ne, temveč tudi točka reprodukcije enoznačne socialne

klasifikacije na 'boljše' in 'slabše'« (Stanković 2010, 164). Predstava Slovencev o Slovencih temelji na negativnih predstavah o Neslovencih, še posebej pa čefurjih. Na ta način sami sebi odvzamemo negativne lastnosti oziroma, če jih že uporabimo v opisu so le-te pretvorjene v pozitivno v odnosu do negativnejše lastnosti čefurjev. Diskriminacija čefurjev temelji na predstavah o njihovi manjvrednosti, ki je pogojena z negativnimi lastnostmi in značilnostmi te družbene skupine, kot jo vidijo Slovenci.

4 PRIŠLEKI V PRIŠLEKIH

Prišleki so najobširnejše literarno delo Lojzeta Kovačiča in zajemajo kar celo desetletje njegovega življenja (1938-1948). Roman je pisan kronološko ter razdeljen na tri dele, ki jih ločujejo prelomne zgodovinske letnice. V njem mladoletni pisatelj v prvi osebi popisuje usodo svoje nemško-slovenske družine, predvsem pa svojo lastno, po odhodu iz Basla v očetovo domovino Jugoslavijo. Kot tujci, in predvsem nemški tujci, se v predvojnem slovenskem okolju soočajo z družbeno izključenostjo in revščino, med vojno in po njej pa tudi z zelo odkritim sovraštvom do vsega nemškega, tujega, drugačnega.

Kovačič pri pisanju uporablja zelo raznovrstne slogovne postopke – dolgi odstavki, nezaključeni stavki povezani med seboj s tropičjem, mešanje slovenskega besedila z nemškim, tok zavesti. Zupan Sosič kot osrednjo značilnost romana navaja otroško perspektivo (Zupan Sosič 2009, 77) in nezanesljivega pripovedovalca. Omejeno znanje, osebna vpletenost in vprašljive vrednostne sheme so razlogi, da bralec posumi v pripovedovalca (Rimmon-Kenan v Zupan Sosič 2009, 77).

Na takle najbolj navaden in neumen dan se je Bog odločil, da me pošlje na to potovanje z vlakom ... daleč, daleč v deželo, kjer je nekoč živel Vati kot otrok in še kasneje kot malo večji fant. Tam spredaj, za hišami, ograjami, drevesi, ki kot pršci letijo nazaj v Basel ... za oblaki, oholim hribom, ki se izmika naprej, kolikor koli se mu približa lokomotiva ... bom naletel za nekim pobočjem na mnogotere reči, primerne mojim letom, moji rasti ... naj si bojo to igrače ali hiše, živali ali ljudje, avtomobili ali avioni. Ponoči mi kaj takega še na misel ne bi prišlo ... tudi sanjal nisem nikoli o Vatijevi deželi, kaj šele, da bi si čez dan sploh lahko kaj podobnega predstavljal ... (Kovačič 2002, 9).

Roman Prišleki se prične z odhodom družine iz švicarskega mesta Basel v očetovo lepo, a predvsem z nostalgijo in melanholijo prežeto, domovino Jugoslavijo. Iz citata lahko

razberemo, da se Bubi, kot so ga klicali v družinskem krogu, veseli selitve, spoznavanja novih krajev, ljudi in dogodivščin, pri čemer še posebej pride do izraza njegova otroška naivnost. Njihova selitev je prisilna, saj so kot tujci brez švicarskega državljanstva izgnani iz nevtralne Švice. Oče je namreč pred leti iz naivnega domoljubja zavrnil švicarsko državljanstvo, kar mu je žena Elizabeta kasneje večkrat očitala (Kovačič 2001).

V romanu *Prišleki* se tako poleg osnovne teme priseljenstva, posredno kaže tudi tema povratništva, ki pa je zgolj posredno nakazana, saj je pripovedovalec priseljenec. Bubijev oče je tisti, ki se vrača nazaj v svojo domovino, ki pa ga ne sprejme nič bolje kot ga je Švica izgnala. Njihovo življenje v Švici vendarle ni bilo idealno, saj je bil oče kot prišlek in podpornik Jugoslavije večkrat preganjan. »Švicarski Nemci so v povorkah hodili po Baslu, razbijali izložbe in kričali proti Srbom. Prišli so na Rue della Couronne in Vatiju demolirali vso hišo, trgovino, ga pretepli ...« (Kovačič 2001, 95).

Prvotno navdušenje vseh, tudi matere, ko prispejo v Ljubljano in zagledajo veličastno osvetljen grad, kot da je iz stekla, ne iz kamna, se razblini kot iluzija, ko zjutraj vidijo zgolj rjave ruševine. S tem pisatelj zelo simbolno predstavi usodo svoje družine v tej novi deželi – iluzija o življenju v pravljici domovini očeta se spremeni v konstanten boj za preživetje v okolju, ki je izjemno odklonilno do tujcev. »Skozi okno, na mestu, kjer je sinoči svetil stekleno beli grad ... je stalo staro poslopje, podobno grdi, rjavi razvalini, s štirioglatom okrušenim stolpom, z luknjami v nekakšni kameniti kroni, ki se je trdo zapičevala v oblačje nad sabo. Nisem verjel očem ...« (Kovačič 2001, 24). Razočaranja se za Bubija in njegovo družino s tem šele začnejo vrstiti. Kot prišleki so namreč nenehno na udaru družbe, ki išče grešnega kozla. Očetov brat Karel tako najverjetneje ni pričakoval revne družine, ki bi jo moral še sam finančno podpirati, saj so se navsezadnje le vrnili iz bogate Švice. V zameno za bivanje in hrano morajo tako opravljati težaška kmečka dela, po odhodu očeta v Ljubljano pa jim začne omejevati še hrano - »Stric Karel je dal mami eno žlico manj masti. Za moko in krompir ga je morala posebej prositi« (Kovačič 2001, 81).

Prvi del *Prišlekov* se zaključi leta 1941 z italijansko okupacijo Ljubljane. Nenehno življenje v strahu zaradi prihajajoče vojne je na vseh družinskih članih pustilo globoke sledi. Kot priseljenci iz Švice, mati Nemka so bili pogosto dojeti kot sovražniki jugoslovanskega naroda, vohuni, privrženci Hitlerja. Bubi je večkrat zmerjan z gestapovcem, čeprav kot pravi: »Bil sem za kralja in domovino, ampak vsi okrog mene so me skoraj ubijali z očmi ... bil sem za vojno, ki je prihajala, nisem maral Hitlerja, a nisem bil proti Nemcem ...« (Kovačič 2001, 295). V drugem delu *Prišlekov* družino prizadene najprej Giseline bolezen, ki jo prikuje na

voziček ter kasneje še očetova smrt, ki Bubija zelo zaznamuje in jo kasneje večkrat literarno ovekoveči. Bubi začne odraščati in nabirati prve spolne izkušnje, najprej s Tatjano, ki je njegovih let, kasneje pa se začne ozirati predvsem za starejšimi dekleti (Kovačič 2009).

Zadnji del romana se začne z zapisom iz prihodnosti, ko že odrasel Kovačič gleda nazaj na svojo mladost in se čuti srečnega, da je preživel v okolju, tako sovražno nastrojeno proti tujcem. »Ena, dve generaciji sta premalo, da bi zamrlo raso sovrašтво in želja po maščevanju ... še dve sta potrebni, dokler ne bo vse postalo prah in pepel...« (Kovačič 1985, 7). V tem zadnjem delu Kovačič večkrat komentira romaneskno dogajanje iz prihodnosti in iz perspektive odraslega človeka. Po osvoboditvi Ljubljane so Kovačičevi izgnani iz Slovenije, le Bubi dobi priložnost in možnost ostati, zaradi pisanja v slovenskem jeziku. Bubi tako ostane sam v Ljubljani in se znajde v paradoksalnem položaju, kjer je hkrati cenjen zaradi literarnega ustvarjanja, po drugi strani pa je kot prišlek nemškega izvora še vedno sumljiv. Kot obetajočemu mlademu pisatelju mu ponudijo bivanje v dijaškem domu in kasneje tudi delo dopisnika pri Mladini, vendar mora kmalu, zaradi slabega učnega uspeha ter predvsem družbeno-politične neprilagodljivosti, zapustiti tako internat kot tudi delo pri Mladini. Bubi je bil zaradi načina upodabljanja sveta skozi pisanje in daru za kritično mišljenje, nezavedno upornik proti sistemu, ki je poudarjal ravno to, kar je Kovačiča najbolj odbijalo – zlaganost in izumetničenost.

Roman se zaključi z Bubijevim odhodom v vojsko. Kovačič cel ta čas ne ve, da so njegovi domači v begunskem taborišču v Avstriji ter kako slabo se jim godi. Tudi mati, Claire in Gisela niso vedele kaj je z Bubijem in ali je sploh še živ (Kovačič 1985).

5 ČEFURJI RAUS

Čefurji raus! je literarno delo Gorana Vojnovića, kjer nam razkriva svet v kakršnem je tudi sam odraščal. Dogaja se v Ljubljani, predvsem na Fužinah in prikazuje življenje sedemnajstletnega Marka, potomca priseljencev iz Bosne. Marko je čefur. Tako ga vidi in sprejema okolica, pa tudi sam se večkrat označi kot tak. Roman je Urban Zorko (v 2008, 185) v spremni besedi označil kot »enciklopedijo naroda (in jezika), ki se v slovensko medijsko kulturo navadno vpisuje le skozi črno kroniko ali prek Magnificove skladbe oziroma se zliva v kalupe štanc tv-likov.« Posebnost romana je namreč jezik, ki ga Vojnović ustvari iz slovenščine in jezikov bivše Jugoslavije ter ga poimenuje fužinščina. Zorko roman označi za »enciklopedijo naroda in jezika«. (prav tam) Vojnović z uporabo novega literarnega jezika

bralcu literarno dogajanje še bolj približa, s tem pa glavnemu junaku tudi omogoči, da svoje frustracije izraža v svojem maternem jeziku. (prav tam, 188) Avtor je za roman prejel nagrado Prešernovega sklada, ki jih podeljujejo ustvarjalcem, ki s svojimi pomembnimi dosežki bogatijo slovenski kulturni zaklad. Takrat so se pojavile tudi mnoge kritike, da si Vojnović za roman, ne zasluži nagrade, saj roman ni »jezikovno neoporečen«, ker ni pisan v lepi knjižni slovenščini. (Stabej 2010, 300) Mogoče pa kritike moti predvsem dejstvo, da je čefur dovolj zanimiv za literarno obravnavo.

»Mogoče je res problem v tem, da sem čefur,« pravi Marko, glavni protagonist v Čefurjem rausu (Vojnović 2008, 11). Za kakšen problem pa sploh gre? Vojnovićev čefur je »priseljenc ali potomec priseljence iz držav bivše Jugoslavije, ima nizko izobrazbo, nizek življenjski standard, opravlja težaška gradbeniška, čistilska ter ostala fizična in slabo plačana dela, hodi na poklicne šole ter živi – v dotičnem in najslavnejšem primeru – na Fužinah.« (Zorko v Vojnović 2008, 186). Markov problem je, da ni del večinske slovenske populacije, vendar se sam sebi zaradi tega ne smili. Ne trudi se spremeniti ali prikriti svojega izvora, kvečjemu ga le še poudarja. Problemi se zato pojavljajo ravno takrat, ko Marko skupaj s svojo družino pretirano poudarja svoj izvor in se pri tem ne ozira na posledice. Tako se zaradi pijančevanja in razgrajanja znajde v zaporu, kar kasneje posledično pripelje do tega, da mora pod nujno zapustiti Slovenijo in s prvim jutranjim vlakom oditi v Bosno. Marko spada med pripadnike druge generacije migrantov, za katero je značilno, da težko prikriva svoj izvor ter je zaradi tega podvržena različnim oblikam diskriminacije (Lesar 1998, 8). Za drugo generacijo priseljencev je med drugim značilen tudi slabši socialno-kulturno-ekonomski položaj ter drugačen narodnostno-kulturni položaj, ki ga dominantna družba označuje kot manjvrednega ter jih na podlagi tega diskriminira (Dekleva in Razpotnik 2002, 59 – 60). Pripovedovalec o diskriminaciji s strani dominantne družbe sicer pripoveduje, vendar tega ne podkrepi s konkretnim dogajanjem.

Roman se začne zapletati, ko Marko skupaj s prijatelji razgraja na avtobusu in jih voznik prijavi policiji. Marku se to sicer ne zdi pretirano problematično, medtem ko Aco zadevo raziskuje in ugotovi, da je bil voznik avtobusa Damjanović, čefur, ki živi v Francijevem bloku (Vojnović 2008, 88). Damjanović je po Acotu izdajalec čefurjev in takim se je potrebno upreti. Aco pri tem najverjetneje izhaja iz dejstva, da morajo čefurji, kot diskriminirana družbena skupina, držati skupaj in se skupno upirati »sovražniku«, to je Slovencu. Damjanović to prekrši in sedaj se mu morajo maščevati.

Vrhunec dogajanja je, ko Marko zažge kosovni odpad in se s tem znebi tudi krvave majice, ki jo je umazal, ko je Acota vlekel stran od Damjanovića. Ogenj ima na Marka katarzičen vpliv, z zažiganjem odpada simbolno zažge tudi vse slabo, kar je storil in se »očisti grehov« hkrati pa se upre dominantni slovenski družbi in kulturi, ki ga ne sprejema.

Ta ogenj je bil pa ogromen. In zapalil sem ga jaz. Marko Đorđić. Vsi so ga gledali in sigurno se jim je zdel super in najjači. Ker je bil res hud. Nikoli v lajfu mi ni uspelo narediti take ogromne stvari. V šoli mi ni uspelo nič, potem sem pa še to košarko zajebal. Zdaj pa sem bil res ponosen nase. Končno sem bil zadovoljen sam s sabo. /.../ Nobenemu od nas, Adiju, Dejanu, Acotu in meni, ni nikoli uspelo kaj takega. To je bilo za vse nas štiri. Najjači smo, najjači! (Vojnović 2008, 151).

Vsega omamljenega od ponosa in sreče doma čaka kruta streznitev, ko dobi enosmerno karto za vlak do Visokega. Radovan ga namreč želi zaščititi pred policijo in sodstvom, saj je Damjanović v komi. Marko se šele takrat zave, da je globoko zabredel, vendar sedaj ni več poti nazaj, temveč se mora soočiti s posledicami svojih dejanj. Kljub kazni – življenju v »najbolj baksuzni deželi na svetu« (Vojnović 2008, 172), pa jo je še dobro odnesel.

6 PRIMERJAVA PRIŠLEKOV S ČEFURJI

Kovačičevi Prišleki in Vojnovičev Čefurji raus sta si po tematiki in motivih izjemno podobna romana, saj v obeh beremo zgodbo o priseljencih. Stabej (2010, 297) navede naslednje podobnosti med romanoma: prvoosebni pripovedovalec, ki izhaja iz avtorjevega osebnega profila, obrobna družbena pozicija ter izkušnja jezikovne drugačnosti, ter ključni razliki, to sta obseg in romaneskni dogajalni čas. Jezikovna drugačnost se v romanu ne kaže zgolj kot element tujosti pri literarnima junakoma, temveč skozi celotni jezik romana. Čefurji raus je napisan v mešanici slovenščine, jezikov iz držav nekdanje Jugoslavije ter slenga, pri Prišlekih pa Kovačič uporablja tudi nemščino, njegova slovenščina pa tudi ni vedno najbolj knjižno pravilna. Kritike so se tako glede jezika pojavljale pri obeh romanih. Vendar pa kor pravi Stabej, le-te temeljijo predvsem na stereotipnih mnenjih, da mora biti »literatura šola jezika« ter »da jezikovno nestandardna dela niso primerna za pomembne nacionalne nagrade« (Stabej 2010, 303). Če k temu dodamo še Košutovo misel (v Velikonja 2002, 292), da vnos kulture tujcev tuje kulturne produkcije v slovenski nacionalni kulturi ni pozitivno vrednoteno, nam je hitro jasno iz česa izvirajo kritike teh literarnih del – strahu, da s tem ogrožamo lastno nacionalno identiteto. Paradoksalno pa se potem za maturitetni roman vendarle izbere Prišleke

in nagrado Prešernovega sklada prejme čefurski Čefurji raus, (Stabej 2010, 303) kar mogoče že nakazuje na prisotnost multikulturnega mišljenja v drugače precej konservativni in zaprti slovenski družbi.

Podobnosti med literarnima deloma sem v nadaljevanju iskala še bolj podrobno v sami vsebini romana. Izbrane osi reprezentacije, preko katerih bom primerjala izbrani deli, temeljijo na teh podobnostih. Oba glavna junaka in njuni družini (v Markovem primeru tudi prijatelji) se soočata s predsodki in stereotipi, ki so predvsem etnične narave. Pri tem lahko izpostavim Stabejevo misel, da se družini iz romanov znajdetata ob napačnem času na napačnem mestu. Kovačičevi se preselijo iz Švice in so kot nemško govoreča družina izpostavljeni marsikaterim predsodkom v Jugoslaviji. Markova starša se iz Bosne preselita v Slovenijo, kar v samostojni državi ponovno zagotavlja vir manjvrednosti (Stabej 2010, 298). Naslednji element primerjave je odtujenost v odnosih predvsem družinskih članov ter tudi v prijateljskih odnosih. Čeprav je dogajalni čas pri Prišlekih daljši kot v Čefurjem rausu, nam oba slikata podobo odraščajočega fanta. Zanima me, kako se glavna lika soočata s spremembami, ki jih prinaša odraščanje, še posebej na primerih ljubezni in odkrivanja spolnosti ter pomena izobraževanja. Za Prišleke je še posebej značilna naslednja os reprezentacije, in sicer življenje v družbi, ki nudi zgolj sredstva za preživetje in zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb, vendar lahko tudi tukaj potegnemo nekaj skupnih smernic. V obeh romanah se avtorja dotakneta tudi odnosa glavnega lika do nove in izvirne države. V primeru Čefurjega rausa, lahko kot »novo« državo navedemo tako Slovenijo kot tudi Bosno, saj ob koncu romana Marko potuje v državo svojih staršev. Njegova »nova« in »izvorna« država sta tako kar obe državi. Marko se počuti tujca v Sloveniji, državi, kjer je rojen in vzgajan, na vlaku za Visoko pa ugotavlja, da bo tudi v Bosni najverjetneje tujec, s tem, da še ne ve, kako se bo s tem spopadel. Asimilacija v novo družbeno in kulturno okolje je skupna obema glavnima likoma, do razlik prihaja v načinu in stopnji prilagoditve. Pri primerjavi se bom sicer osredotočila predvsem na glavna junaka romanov, ne bom pa popolnoma prezrla tudi drugih literarnih likov, ki so še posebej primerni za obravnavo pri posameznih elementih.

6.1 Predsodki in stereotipi

Pri definiranju predsodkov in stereotipov lahko naletimo na problem, da nekateri teoretiki ne razlikujejo med pojmom (Mikolič 2008, 69). Richard Dyer pri definiranju stereotipov izhaja iz tipov, brez katerih bi bilo naše vsakdanje življenje izjemno zakomplicirano. Tipiziranje

nam omogoča lažjo orientacijo v vsakdanjem življenju, saj s povezovanjem podobnih dogodkov, oseb in predmetov, lažje interpretiramo nove dogodke, osebe in predmete. Če so tipi torej nujno potrebni za produkcijo pomenov v družbi, pa stereotipi »reducirajo vso kompleksnost posameznikov (ali družbene skupine) na teh nekaj poenostavljenih in pretiranih potez« (Dyer v Stanković 2010, 184). Svetina predsodke definira skozi štiri značilnosti. Kot prvo navaja, da je odnos do objekta (v našem primeru naroda) negativen in podcenjujoč. Naslednja značilnost je, da predsodki povečini nastanejo ob stvareh o katerih nimamo dovolj informacij oziroma so le-te nezadostne, popačene ali neresnične, vsak pozitiven argument, ki bi lahko spremenil naše mišljenje pa pogosto preslišimo. Za predsodke je značilna tudi močna emocionalna komponenta. Do stvari, ki so predmet naših predsodkov smo zelo negativno nastrojeni, kar je pogosto le posledica strahu in negotovosti. Kot zadnjo značilnost pa navaja, da so predsodki izjemno trdovratni in jih je težko odpraviti, saj logični argumenti proti predsodkom ne delujejo (Svetina 2005). Mikolič (2008, 69) tako razume stereotipe kot »enostranske in posplošene, a vendar na nek način nujne kolektivne predstave o svetu, ki nas obkroža,« predsodke pa kot »negativna in emocionalno nabita stališča do določenih družbenih skupin, ki temeljijo na napačnih in nefleksibilnih posplošitvah, tj. na negativnih socialnih stereotipih.« Etnični predsodki temeljijo na poenostavljenih in neutemeljenih predstavah o drugih narodih in nacionalnih skupnostih. Ti izhajajo iz etničnih stereotipov, ki se oblikujejo z generalizacijo značilnosti in lastnosti na skupnost (Ule v Mikolič 2008, 71). Vloga etničnih stereotipov in predsodkov je, da »kažejo na naše nezavedne motive, nas osvobajajo potlačene agresivnosti«, (Svetina 2005, 37) hkrati pa so tudi »pomemben izraz in sredstvo posameznikovega in skupinskega pozicioniranja« (Mikolič 2008, 69).

V delu Čefurji raus ima bralec priložnost opazovati stereotip »skozi oči prav tistega, za kogar je bil ulit« (Zorko v Vojnović 2008, 187). Marko nam skozi pripovedovanje razkriva svojo identiteto, ki temelji na stereotipih povezanih s čefurji. Kljub temu pa ga to ne moti, saj je na svoje čefurstvo ponosen, ga izpopolnjuje in pojasnjuje. Skozi pripovedni jezik, ki ga imenuje fužinščina, s čimer dodatno pojasnjuje svoj izvor in pripadnost, nam pripoveduje tako o čefurjih kot o Slovencih. Vendar pa je stereotipov o skupini kateri sam pripada, torej čefurjem, veliko več kot je tistih o Slovencih. Pripovedovalec, torej Marko, pa teh stereotipov ne reflektira, temveč jih zgolj potrjuje. Stereotipe o čefurjih išče in najde na zelo različnih področjih od sarme za zajtrk, iskanja vez med vsemi na -ić, žvižganja za ženskami, nabijanja muzike v avtu, pomembnosti nemškega avta za čefurje pa vse do pretepanja in pretirane rabe vulgarizmov (Vojnović 2008). Medtem ko sam utrjuje večino stereotipov o čefurjih (izrecno

se distancira od žvižganja za ženskami), ne prenaša, da ga ostali – Slovenci, trpajo v te okvirje. V enem izmed odlomkov kritizira slovensko natararico, ki ga skupaj z družino, opazuje v pričakovanju, da bodo naredili nekaj slabega. Njihov namen je sicer pobegniti brez plačila, vendar ona tega ne more vedeti, pa jih vseeno gleda kot kriminalce. Take situacije Marka frustrirajo in ga še dodatno podžigajo, da na koncu vseeno naredi tisto, kar se od njega in njegovih prijateljev pričakuje, torej da bodo kljub vsemu nekaj »spizdili pa kaj rasturili pa koga bomo nalemali« (Vojnović 2008, 34). To tudi naredi oziroma naredijo, vrhunec tega je vsekakor zažig kosovnega odpada, kot načina upora proti stereotipom v katere so ga zavili Slovenci, vendar je ta upor zgolj potrditev njegovega položaja v slovenski družbi.

Slovence Marko označi za Janeze, s tem pa hkrati tudi sebe, saj v Bosni ne bo več čefur, temveč Janez iz Slovenije, kjer je življenje boljše. »Lako je nama Janezima. /.../ Vsi oni dol mislijo, da mi seremo pare i da nam je lako. Da v Evropi ni problemov. Da tečeta med in mleko« (prav tam 172). Marko ve, da temu ni tako, da je to zgolj stereotip, vendar pa kljub temu, tudi sam vidi Bosno zelo stereotipno: »Bosna je država, kjer se vsi smejejo pa zajebavajo samo zato, ker če bi se zresnili, bi jih pobralo od bede, v kateri živijo. Bosna je država, kjer ljudje težje dobijo vizo kot diplomo, a jim viza tudi bolj koristi. Bosna je država, kjer ima vsak človek svojo pumpo. /.../ Bosna je država, v kateri se ljudje z nostalgijo spominjajo vojnih časov, ko so vsaj lahko upali, da bo nekoč boljše. Zdaj vejo, da še dolgo dolgo ne bo« (prav tam 173). Skozi pripoved izvemo, da so Slovenci zaprti in individualistični, medtem ko so čefurji, predvsem pa njegovi rojaki Bošnjaki veliko bolj kolektivno naravnani ter odprti. Vendar se ta odprtost kaže zgolj pri njegovih sorodnikih v Bosni, ki jih, kljub pomanjkanju, v času počitnic sprejmejo in gostijo kot kralje. Če se Marku občasno zdi, da Slovenci in čefurji ne morejo sobivati v sožitju, pa je del krivde tudi na samih čefurjih, ki se zapirajo pred Janezi. Getoiziranje čefurjev ne poteka zgolj s strani Slovencev, temveč veliko bolj s strani njih samim. Vsi čefurji hodijo v iste šole, družijo se le med sabo, govorijo fužinščino, bivajo v Fužinah. Še takrat, ko bi lahko posegli izven svoje cone domačnosti, se raje zadržujejo znotraj svoje lastne skupnosti.

Kovačič se v Prišlekih spretno izogiba vpletanju stereotipov in predsodkov, vendar pa se kljub temu občasno pojavijo, vendar nikoli v takšnih razsežnostih kot pri Vojnoviću. Bubi in njegova družina se soočajo s predsodki, ki izhajajo iz njihovega nemškega izvora, uporabe nemškega jezika ter dejstva, da so se ob napačnem času znašli na napačnem kraju. Njihova »nemškost« je v času vojne problematična, saj jih okolica povezuje s simpatizerji Hitlerja. V Baslu pa je bilo ravno obratno, tam so bili prišleki iz Jugoslavije, kljub dejstvu, da se je

Bubijev oče poročil z Nemko. Vojno obdobje Kovačičevim ni prineslo nič dobrega. V času, ko so živeli pri gospe Hammanovi, se je moral Bubi prisilno vključiti v *Hitlerjugend* (Hitlerjeva mladina), da so si s tem zagotovili bivanje v stanovanju na Mestnem trgu. Bubija je zelo skrbelo, da bi ga kdo izmed njegovih sošolcev videl, saj bi to zanj pomenilo še večjo izključenost (Kovačič 2001, 284).

6.2 Odtujenost v odnosih

Marko in Bubi se s težavo pogovarjata o stiskah, ki jih doživljata s svojo družino. Bubi ne želi obremenjevati svojih staršev še s svojimi problemi odraščanja in se trudi, da bi lahko čim bolj prispeval k boljšemu življenju celotne družine. Na prehodu z očetom se želi pogovarjati z njim, vendar ne najde primernih besed.

Nič ni govoril, ko sem stopal zraven. Molčal je. Tudi ni spraševal. Jaz bi ga moral, pa ga nisem. Če sva se menila, se nisva v bazelščini, ampak v tem novem, slovenskem jeziku, ki sem se ga po malem naučil. Kar spremenil se je v nekega drugega moža. Kakšnega? Bolj ali manj dostopnega? ... Nisem razvozlal ... /.../ Hotel sem, da bi nekaj ... karkoli bi že bilo ... zvedel od njega, kar bi nujno potreboval. Nisem vedel, katero stvar naj bi ga vprašal, ki jo zna, da bi lahko odgovoril (Kovačič 2001, 147 – 148).

Odnos med njegovima staršema tudi ni bil najboljši. Bubi nam v prvem delu Prišlekov opiše pogovor z materjo o tem kako sta se z očetom spoznala in iz tega pogovora lahko sklenemo, da njuno razmerje že od začetka ni temeljilo na obojestranski naklonjenosti ter privlačnosti. Pomanjkanje medsebojne komunikacije in različni interesi so Bubijeva starša preganjali vse do očetove smrti. Bubi o njunem zakonu pravi: »Mama in Vati pa se nista po ničemer prilegala. Ne po rokah, ne po nogah, ne po obrazu in držah, ne po načinu dela nista šla drug k drugemu. Samo v prepiru in jezi . . .« (Kovačič 2001, 141).

Tudi Vojnovičev protagonist Marko, za svoja starša meni, da nista najbolj povezan in skladen par. Njun odnos se je začel krhati, ko jima je zdravnik povedal, da najverjetneje ne bosta mogla imeti otrok. Radovan je bil jezen, Ranka pa se je počutila krivo, kar ju je skoraj privedlo do ločitve. Takrat sta se skoraj ločila, vendar je ločitev za čefurje nekaj nezaslišanega (Vojnovič 2008, 81). Na vlaku za Bosno se sprašuje kako bosta Ranka in Radovan shajala sama, brez njega kot »tampon cone« med njima (prav tam 176).

Najbolj pristen odnos ima Bubi s svojo nečakinjo Giselo, do katere je zelo zaščitniški. Bubi se v drugem delu zaljubi v starejšo in nedostopno Ivko ter za njo ukrade očetove kunčje kože. Ko to starša ugotovita je tepen kot še nikoli prej. »Gisela je počepnila na zdravo koleno, jokala je kot pred umirajočim. 'Reci, da nisi nič kriv,' me je prosila. Rad bi jo objel in se razjokal. Ona je edina, kateri bi priznal« (Kovačič 2009, 57). Vojnovičev Marko se znajde v podobni situaciji, ko ga pride oče iskat na policijo. Radovan je jezen nanj, ker ne razume, kako lahko tako zapravlja svojo mladost. V besu začne mlatiti po Marku, nato pa odide iz avta, da se umiri. Šele v Fužinah Marko opazi, da je jokal. »Jezo še prenašam, batine prenašam, ampak to me je ubilo« (Vojnovič 2008, 59). Očeta najverjetneje nikoli prej ni videl jokati, sedaj pa je on razlog za solze. Razočaran je sam nad seboj, ker je svojega očeta potisnil tako daleč, da se je moral zjokati. Kovačičevi in Đorđićevi so vsak po svoje primer nefunkcionalne družine, ki jih družijo zgolj tradicionalni patriarhalni vzorci.

Kovačičevi so v fizičnem smislu le redko narazen (ob prihodu v Slovenijo so nekaj časa ločeni od očeta in Claire), prav tako so vsi člani družine označeni kot prišleki, vendar nikoli zares niso medsebojno trdno povezani. Marjan Dolgan (v Mihurko Poniž 2010, 161) o tem pravi: »Čeprav se pri Kovačiču družinski člani branijo pred nasilnim okoljem, pa nikoli ne postanejo enotna trdnjava. Vedno ostanejo zgolj družba neusklajenih, nesamozavestnih, čudaških, z občutkom večnega tujstva in krivde obremenjenih posameznikov, ki jih tok zgodovine vrtinči po Srednji Evropi.« Razlog za takšno nepovezanost je verjetno ravno v tem, da so kot družina odtujeni med seboj, pri njih ne prihaja do intimnih pogovorov, kjer bi lahko člani družine delili svoja občutja in skupaj poskušali reševati svoje krize. Ta odtujenost med družinskimi člani pa je posledica odtujenosti med partnerjema, ki svoje čustvene vzorce prenašata na svoje otroke in s tem podaljšujeta verigo odtujenih odnosov. Podobna zgodba je tudi pri Marku, kjer sam pravi, da se čefurji enostavno ne zanjo pogovarjati, izražanje čustev (še posebej žalosti), pa je sramotno dejanje. Vojnovič v Čefurjem rausu naslika življenjske situacije različnih čefurskih družin, ki so vsaka po svoje nesposobne medsebojne komunikacije in zaupanja.

Pogovori o problematičnih tematikah, kot so seks, ljubezen in družinski problemi čefurje spravljajo v zadrego, zato se namesto resnega pogovora raje poslužujejo zafrkancije ali ignorance, (Zorko v Vojnovič 2008, 198) ki predstavljata glavna obrambna mehanizma znotraj skupine.

Adi je zato štekal, da je Dejan v pizdi. Samo Adi se ni znal nikoli resno pogovarjati.

On je ratal živčen. Če bi Adiju rekel, da ti je umrla mama, bi najavil kako butasto

foro in se nekaj smejal. Zato se čefurji toliko zajebavajo. Ker se ne znajo obnašati. Ker ne znajo reagirati v večini situacij in potem se kao nekaj zajebavajo in se vlečejo ven in se delajo glupe. V bistvu jim je pa nerodno pa ne vejo, kaj naj delajo. Enostavno se ne znajo resno pogovarjati (Vojnović 2008, 142 – 143).

Marko pogosto izrazi potrebo po pogovoru z nekom, ki bi znal poslušati in primerno odreagirati, medtem ko se ta potreba pri Bubiju pojavi zelo redko. Razlog za to je lahko v tem, da Bubi svoja razmišljanja izliva na papir in poskuša na ta način reševati svoje frustracije, medtem ko je Marko prepuščen samemu sebi in svojim monologom.

6.3 Odraščanje

Lojze Kovačič nam skozi Prišleke predstavi svoje otroštvo in mladost. Njegovo odraščanje je polno odrekaj, socialnih in ekonomskih stisk ter prežeto s političnim dogajanjem v tistem času. Selitev v Slovenijo je bila velik izziv za družino Kovačič. Razen očeta, na začetku nihče ni govoril ali razumel slovensko. Bubi je zato moral v Cegelnici ponovno v prvi razred, kjer je prvo polletje presenetljivo izdelal z odliko. Kasneje je s težavami izdeloval razrede, vendar je na koncu vseeno zaključil šolanje.

Markovo življenjsko zgodbo začnemo spremljati pri njegovih sedemnajstih letih. Obiskuje Center strokovnih šol, za katero pravi, da je to »šola, ki so si jo Slovenci izmislili, ker niso vedeli, kaj naj delajo v vsemi čefurji« (Vojnović 2008, 122). Šola Marku tako definitivno ni prioriteta, poleg tega mu oče Radovan daje potuho, češ da bo tako ali tako uspešen športnik, v šoli pa bo že toliko zmogel, da bo izdelal. Izostajanje od pouka, slabe ocene, popravni izpiti, sedenje v zadnji klopi – vse to Marko označi kot nekaj normalnega za čefurje v Centru strokovnih šol.

V zadnji klopi sedimo največji čefurji. To je pač tako. Od začetka. Ker kor prideš prvi dan v šolo, se vse slovenske mamice nabijejo na vrata pa slikajo s svojimi fotoaparati, pa vsi slovenski klipani so sređeni pa pametni, /.../ in takoj se gurajo v prve klopi, da bojo bližje tovarišici pa da bojo odličnjaki. A jedna Ranka in druge čefurske mamice pa vse presrane stojijo z nami malimi čefurčki odzadaj pa samo gledajo, da jih ne bi kdo kaj vprašal, ker so se tudi same uprpile zaradi šole, ker jim nikoli ni šla, pa še ne znajo slovenščino najbolje govorit... (Vojnović 2008, 122).

Oba glavna junaka ne marata preveč šole. Marko je prepričan, da mu šola tako ali tako ne bo koristila, pri tem pa ga še dodatno spodbuja oče. Prav tako je prepričan, da zaradi tega, ker je

čefur nima možnosti doseči boljših rezultatov, zato se za njih tudi ne trudi. Bubi se medtem veliko bolj trudi, vendar je le malo učiteljev, ki ga inspirirajo.

Ljubezenska in erotična tematika je pri Kovačiču veliko bolj prisotna kot pri Vojnoviću. Bubi se s spolnimi razlikami in spolnim prebujanjem sreča že v Cegelnici, ko je star okrog 10 let. Sestrična Anica se razgali pred njim, zato se sleče še on (Kovačič 2001, 83). Ob italijanski okupaciji Ljubljane se Kovačičeva pripoved izrazito osredotoči na seksualni razvrat, kar lahko povežemo z njegovim odraščanjem in naraščajočim zanimanjem za spolnost. Italijanske vojake namreč nenehno srečuje v družbi deklet, ki se strastem predajajo »za vsakim grmom na Golovcu, pod gradom, v vežah« (Kovačič 2009, 13).

Če Bubija prizori spolnosti na vsakem koraku vznemirjajo, pa ga možnost prvega spolnega odnosa sprva prestraši in priložnost raje ponudi svojima prijateljema. »Tatjana se je zibala sem, tja, gor, dol, kot da bi se guncala in zraven me je gledala, da si je skoraj pojedla lase, ki so ji otepali po obrazu ... Kako je bilo vse to skupaj neumno! Kako je Ivan s sopenjem zadeval obok ... prav penil se je in kakšne smešne glasove je dajal od sebe ... To bi naj bil fuk, največja skrivnost med moškim in žensko!« (Kovačič 2009, 31). Strahu tako sledi razočaranje in šele pretvarjanje, da je vse skupaj le igra, mu omogoči, da se sprosti in podleže Tatjaninemu nagovarjanju. Kljub temu pa je med spolnim odnosom ne zmore gledati v oči, temveč se prepusti fantazijam, ki ga odnesejo v gostilno, kinodvorano, na ulice, kjer se prepletajo erotični prizori med prostitutkami ter italijanskimi vojaki z njihovimi dekleti (prav tam, 33 – 34). V svetu domišljije se Bubi počuti varneje kot v realnosti, kar niti ni presenetljivo, če nanj gledamo, kot na nadobudnega pisatelja.

Kmalu po tem so Bubija začela privlačiti starejša dekleta, ki pa so mu bila nedostopna. V daljše ljubezensko razmerje se zaplete, ko kot dopisnik Mladine spozna starejšo referentko Tanjo Posinek (Kovačič 1985, 301). Izgon družine v begunsko taborišče v Avstrijo Bubiju odvzame še tisto nekaj malo od čustvene podpore s strani družine, ki jo je imel pred tem, zato jo začne iskati v ljubezenskih razmerjih s starejšimi dekleti, ki bi zapolnile praznino ob izgubi matere, sestre in nečakinje. Poleg tega je Bubi za svojo starost tudi precej zrel, zato mu vrstnice ne predstavljajo (intelektualnega) izziva.

Marko je na področju spolnosti zelo neizkušen, kot tudi njegovi prijatelji. Malo je sicer zagledan v voditeljico iz svojega bloga, vendar je nikoli ne poskuša ogovoriti. Tudi Marko je tako kot Bubi pri Tatjani, sramežljiv in negotov. »Da bi ji kaj rekel al kaj, to ni šans. Sploh se ne spomnim, kdaj sem jo nazadnje pogledal v faco. Saj vem, da bi me odjebala, ampak mi gre

vseeno na kurac, ker nimam muda, da bi probal kaj. Prav bojim se je« (Vojnović 2008, 41). Markova negotovost in sramežljivost verjetno izhaja iz domačega okolja, saj v njem ni imel nikoli možnosti spoznati kako poteka komunikacija med spoloma. Tudi v družbi znancev in prijateljev se teh vzorcev komunikacije ni mogel priučiti, saj jih nihče ne zna uporabljati. Njegova prijatelja Adi in Dejan sta ravno tako neizkušena v spolnosti, vendar se namesto molčanja o tem, raje poslužujeta zafrkancije in pretiravanja. Spolnost je med čefurji več kot očitno tabu tema, kateri se prijatelji v resnem pogovoru izogibajo, saj »se vsak boji, da ga bojo drugi jebal v glavo, če pove kaj ga jebe. In itak, da bi ga« (Vojnović 2008, 42 – 43). Za Bubijeva prijatelja bi sicer lahko rekli, da sta v spolnosti zelo sproščena, saj se brez problema slečeta pred drugimi in spolno občujeta, vendar pa menim, da gre v njunem primeru prej za edinstveno priložnost, ki je ne gre zamuditi za nič na svetu, kot za sproščenost. Marko je na ljubezenskem področju, v primerjavi z Bubijem, zelo neizkušen. Bubi namreč do približno osemnajstega leta menja kar nekaj spolnih partneric ter se zaplete v več razmerij, medtem ko Marko čuti le nekaj simpatije do voditeljice, hkrati pa je preveč strahopeten, da bi upal spregovoriti z njo.

6.4 Življenje v družbi, ki nudi zgolj sredstva za preživetje in zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb

Zgodbi Marka in Bubija se dogajata v različnih časih, tako političnih kot zgodovinskih. Prišleki se dogajajo v času pred, med in po drugi svetovni vojni, medtem ko je Čefurji raus postavljen v čas po osamosvojitvi Slovenije. Iz te zgodovinske različnosti izhajajo tudi razlike v načinu življenja in socialno-ekonomskem položaju njunih družin.

Kovačič se v svoji trilogiji veliko posveča spopadanju z revščino in posledično tudi s pomanjkanjem hrane, brezdomstvom in boleznijo. Hrane jim je skoraj vedno primanjkovalo in ker tudi denarja niso imeli nikoli dovolj so se zadolževali pri trgovcih. Mati je v hudi denarni stiski dolg poplačala z uro, ki jo je Bubi prejel od sestre Margit, ki je živela v Baslu. Bubi je bil izjemno razočaran nad dejanjem svoje matere, zato se je maščeval tako, da se je v njenem imenu zadolžil pri trafikantki in si nakupil sladkarij. Kasneje je sicer svoje dejanje obžaloval, saj je vedel, da je vsega kriva revščina (Kovačič 2001, 220 – 222). Kovačičevi skušajo na različne načine izboljšati svoj socialno-ekonomski položaj – prodaja krznenih izdelkov po hišah, različna priložnostna dela, ki jih opravlja Bubi od prodaje stripov, slikanja, kasneje tudi pisanja, karitativna pomoč, Bubijev odhod v mladinske delovne brigade, kunčja farma ter celo prejem verskih zakramentov, kjer je Bubi prejel novo obleko in nekaj denarja –

vendar si na ta način zgolj začasno omogočijo določene dobrine, nato pa so ponovno soočeni s kruto realnostjo revščine. Socialna stiska je v nekem trenutku postala tako nevzdržna za Kovačičeve, da so se odločili zaprositi za izselitev v Nemčijo, ker so verjeli, da se jim bo tam bolje godilo, čeprav bi se tam najverjetneje soočali z ravno obratnim problemom kot tukaj. Tukaj je problem, ker so nemškega izvora, tam bi bil problem, da so iz Jugoslavije in potemtakem najverjetneje tudi nasprotniki nacističnega režima. Kljub temu, da so prestali mukotrpen zdravniški pregled, se za selitev niso odločili.

Bubi se je kljub stalni borbi za preživetje oziroma ravno zaradi tega uspel uveljaviti kot mlad nadobuden pisatelj. Njegovo sodelovanje pri različnih glasilih, revijah, literarnih krožkih, odhod na mladinske delovne brigade je izhajalo iz čistega koristoljubja – zagotoviti varnost in preživetje družine. Bubi se v zadnjem delu Prišlekov sreča tudi z brezdomstvom, ko ga zaradi slabega učnega uspeha in predvsem družbeno-politične ne prilagojenosti vržejo iz internata.

Markov življenjski standard je vsekakor višji od Bubijevega, vendar pa moramo pri tem vseeno upoštevati tudi socialno-zgodovinski zorni kot. Življenjski standard v času pred, med in po drugi svetovni vojni se namreč korenito razlikuje od tega po osamosvojitvi. Kar imata družini pri tem skupnega je to, da imata obe v povprečju nižji življenjski standard kot pripadniki slovenske dominantne družbe in sta zaradi svojega izvora podvrženi socialni in ekonomski izključenosti. Marko se zaveda depriviranosti svoje družbene skupine in o tem pravi:

Ker ni enega človeka na svetu, ki bi kot dete sanjal o tem, da bo živel v predmestju Ljubljane, na dvanajstem štuku, v dvoinpolsobnem stanovanju, s petčlansko famijlo in pogledom na sosednji blok. Nobeno dete ni sanjalo o tem, da bo preživelo življenje pred blokom na klopici ali v Kubani ali da mu bodo največje žurke sestanki hišnega sveta. Nobeno dete ni sanjalo o tem, da bo imelo petsto evriča plate in da bo celo leto šparalo za to, da lahko gre za tri tedne v Bosno ali Srbijo. Nobeno dete ni nikoli sanjalo o tem, da ga bojo trideset let ljudje gledali postrani, ker ne bo znalo pravilno naglaševati kurčevih slovenskih besed (Vojnović 2008, 144 – 145).

V Čefurjem rausu se Vojnović le rahlo dotakne tematike ekonomske izključenosti, in sicer pri Dejanovem očetu Duletu, ki je izbrisan ter Adnanov oče Mirsad, ki je »gastarbajter«. Bubi tako živi v skrajni revščini, pomanjkanju hrane in kasneje tudi strehe nad glavo, Marko pa po drugi strani živi v Fužinah, v majhnem stanovanju, imajo »sto let star opel«, za tritedenske

počitnice v Bosni varčujejo celo leto, pa še to si jih verjetno lahko privoščijo zgolj zaradi tega, ker tam stanujejo pri sorodnikih.

6.5 Odnos do izvirne in nove države

V Kovačičevih Prišlekih se podobe Švice ne pojavljajo zelo pogosto, vendar vedno z posebnim namenom. Ob odhodu iz Basla pisatelj ustvari izredno subjektivno podobo urbanega okolja, s poudarki na prostorih, ki so mu bili blizu. » V zrak je udarila rdeča zvezdasta streha Porte St. Alban, pod katero sem tekel najmanj tisočkrat sem in tja ... Adieu, adieu ...« (Kovačič 2001, 8). Pisatelj ne opisuje podob iz svoje prve domovine z namenom, da bi nam orisal razlike med Ljubljano in Baslom ali predstavil tujo kulturo, temveč zgolj kot spomin na preteklost, ki ga sproži aktualno dogajanje.

Spomini na Basel Bubija spremljajo skozi celotno literarno dogajanje, kasneje vedno bolj z zavedanjem, da je večina teh spominov na otroštvo nostalgичno idealiziranih. Poleg tega pa se trudi čimbolj asimilirati. Preko svojega literarnega ustvarjanja mu to še najbolje uspeva, čeprav se tudi tukaj sooča z mnogimi kritikami. Cilji in načini njegovega ustvarjanja namreč ne sovpadajo s tedanjo provincialno ideološko klimo socialistične družbe. Na enem izmed svojih potovanj se zave, da vlak pelje v Avstrijo, ter dalje v Švico, Francijo. Zaželi si ostati na vlaku in odpotovati nazaj » ... v zahodni svet, med barve in luči, reklame in hrup, kjer so živeli Margit in mogoče Clairi, mama, Gisela ... Namah me je prevzelo otožje po Evropi ... za Baslom ... Ni se ga dalo več potlačiti. Zadel je kot zvon ... cel orkestrion! ...« (Kovačič 1985, 289).

Bubi se začne udeleževati tudi mladinskih delovnih brigad, z namenom zaščititi svojo družino ter ji vsaj začasno omogočiti lažje življenje. Hkrati pa si želi odkrivati nove kraje, še posebej si želi obiskati Bosno. Bubi je v svojem razmišljanju zelo odprt do novih spoznanj, krajev in ljudi, kar ga v zaprti provincialni miselnosti slovenske družbe zelo omejuje (Kovačič 2009).

Življenje v novi državi Bubi sprejema z veliko večjim navdušenjem kot njegova mati, ki ne more preboleti, da je njen mož zavrnil švicarsko državljanstvo. Vendar pa ko zaradi socialne stiske zaprosijo za preselitev nazaj v Nemčijo in so podvrženi temeljitemu zdravniškemu pregledu, ne želi več oditi. Čeprav iz romana ne izvemo kako je potekal pregled za ženske, pa nam zato Bubi toliko bolj nazorno prikaže svoje občutke, ko se mora pred množico neznancev sleči do spodnjih hlač: »Bilo me je sram pred vsemi temi ljudmi, a moral sem. Zložil sem

svoje stvari na police k Vatičevim ... Skril sem se za njim ...» (Kovačič 2009, 85). ter kasneje v ordinaciji pred številnimi zdravniki in očetom ponovno občutki sramu in ponižanja: »Spodnjice s sebe ... vpričo njih in Vatiča?« (prav tam 86) Bubiju je nelagodno ob dejstvu, da je razgaljen pred drugimi, očetom, ter da je oče razgaljen pred njim. Iz njegovega opisa lahko sklepamo, da so tudi njegova mati, sestra in nečakinja bile podvržene temeljitemu zdravniškemu pregledu in so se, verjetno predvsem mati, počutile ponižano. Bubijeva želja, da ostanejo v Sloveniji se tako uresniči.

Marko kot potomec priseljencev iz Bosne, pogosto opisuje domovino svojih staršev, pri čemer zna biti precej kritičen do družbenega stanja in življenjskega standarda v Bosni. Vendar je njegova kritika zelo subjektivna in temelječa na stereotipih:

Bosna je država, v kateri ti taksist, ko se hočeš veza z varnostnim pasom reče: »Šta ćeš to ti, matere ti? Ma ne zajebavaj, nije ti ovo Evropa!« Bosna je država, v kateri vsi pijejo kapučino, ker nikoli ne veš, ali moraš naročiti kavu, kafu ali kahvu. Bosna je država, ki izvaža prešvercano robo. Bosna je država, ki uvaža avte, avtobuse in kamione, ki so prestari, da bi jih registrirali v Evropski uniji. Bosna je država, kjer ti doktorji napišejo zdravila na listek, ki ga potem pošlješ sorodnikom v Nemčijo (Vojnović 2008, 173).

Kritičen pa ni zgolj do domovine svojih staršev, temveč tudi do Slovenije. Zaveda se, da ga Slovenci dojemajo kot potomca priseljencev, ki se noče asimilirati, kot čefurja. Marko (zato) prevzema to stereotipno vlogo, s čimer sporoča, da Sloveniji in njenemu jeziku, kulturi nič ne dolguje.

Predvsem pa bi hotel spizdit iz te Slovenije. Saj sem se rodil tukaj pa to, samo imam pa vsega skupaj pun kurac. Ko greš dol, te vsi sprejmejo, ko da si največji car, samo zato ker si njihov. Takoj ti dajo vse, kar imajo, čeprav noben nima za živeti. /.../ Tukaj pa samo vsi gledajo sami nase, pa da imajo oni dovolj, pa dober avto, pa bajturina, pa ne jebejo brate, sestre, tete, strice. Folk ni odprt. Zato pa niso srečni. Zato pa samo neki jamrajo (Vojnović 2008, 66).

Marko več kot očitno ne čuti posebne pripadnosti slovenskemu narodu, vendar pa ga tudi Bosna ne privlači. Pravi: »Ni Bosna za nas čefurje. Biti čefur v Sloveniji, to sem vsaj navajen, biti Janez v Bosni je pa cela nova jeba« (Vojnović 2008, 176). Marko je bil v Sloveniji pripadnik druge generacije migrantov, v Bosni pa bo priseljenec, tujec, prišlek. Kljub temu, da ima tam sorodnike, ki ga bodo sprejeli, se bo sam verjetno počutil kot tujec. Rojen v

Sloveniji vendar ne čisto pravi Slovenec, ampak čefur. Priseljen v Bosno kot Slovenec, Janez, je ponovno označen kot prišlek. Njegova pripadnost je vezana predvsem na Fužine, kjer se edino čuti sprejet, kjer so njegovi prijatelji, družina, kjer je lahko to kar dejansko zase meni, da je – čefur. Biti čefur je delno tudi njegova izbira, saj na ta način izraža svojo pripadnost, ki ni toliko vezana na nacionalno državo, temveč na lokalno okolje.

Bubi in Marko sta oba s strani družbe videna kot tujca, kljub temu, da je Marko rojen in vzgojen v Sloveniji. Njegov izvor, življenjski stil, socialni in kulturni status ga še vedno v očeh dominantne družbe uvršča med prišleke. Oba glavna protagonista se celotno literarno dogajanje soočata z dejstvom, da sta drugačna in od drugod. Marko bo verjetno podobno situacijo doživljal tudi v Bosni, vendar ne več kot čefur, temveč kot Janez. Izvorna in nova država se bosta zamenjale, Marko pa bo ponovno ujet v svoji drugačnosti. Bubi se velikokrat trudi prikrivati svoj nemški izvor (npr. v tretjem delu Prišlekov pri Tanji, kjer na vprašanje od kod je in ali še ima starše, pove, da ne več. Ko začne Tanja kasneje prepevati v nemščini ga stisne pri srcu, če pozna njegovo pravo poreklo.) (Kovačič 1985), medtem ko Marko preko jezika, nabijanja glasbe, popivanja, razgrajanja utrjuje in živi stereotip čefurja. Marko je do Bosne, kot tudi do Slovenije veliko bolj kritičen kot Bubi, čeprav veliko njegovih kritik o Sloveniji in Bosni izhaja iz stereotipov in njegovega nižjega socialnega položaja ter so zato bolj subjektivne kot karkoli drugega. Bubi le redko kritizira slovensko družbo, čeprav je v socialnem in ekonomskem smislu v slabšem položaju kot Marko, njegove kritike se tičejo predvsem omejene miselnosti tistega časa, ker le-ta vpliva na njegovo literarno ustvarjanje. Na Basel ima lepe spomine, vendar kljub otožju po njem, ne obsedi na vlaku, ki pelje v Avstrijo, Nemčijo, Švico, temveč izstopi in ostane v Sloveniji. Bubi vedno bolj čuti pripadnost slovenskemu narodu, in njegova otroška izkušnja Basla se izgublja v spominih.

Moral se bom znova priučiti nemščine ... posebno tiste asketske urejenosti, ki je v tem jeziku ... se spet privaditi obnašanju, nazorom, naukom ... okusiti nedomačnost ljudi ... hoditi po tleh, ki me bodo dobesedno odrivala od sebe. Strah me je bilo nepopolnega obstanka, samo fizične navzočnosti ... Če sem si zamislil kot že nekoč črne katedrale, trge, spomenike, /.../ solidnost stvari, krepost v očeh in ne samo v očeh v celem telesu, v silhuetah, od klobukov do čevljev ... me je postalo groza ... (Kovačič 1985, 113).

6.6 Asimilacija

Skozi proces asimilacije posamezniki oziroma skupine v novem družbenem okolju prevzemajo spomin, čustva, jezik ali držo teh posameznikov oziroma skupin. Park (v Dekleva in Razpotnik 2002, 39) asimilacijo vidi kot »rezultat družbenega stika«.

Jezik je izjemnega pomena pri asimilaciji, saj omogoča družbeno vključenost. Bubijeva mati in sestra Claire se nikoli nista naučili slovenščine, Bubi jima je vedno vse prevajal. V tem smislu se nikoli nista asimilirali v slovensko družbo. Neznanje slovenščine in nemški izvor sta bila zadostna razloga za njuno socialno izključenost, še posebej po osvoboditvi Ljubljane. Tudi v begunskem taborišču Kellerberg ju slovenski begunci niso sprejeli, ker sta bile za njih Nemki. Gisela je bila tista, »ki ju je rešila pred izgonom, spletkami in osamitvijo ...« (Kovačič 1985, 372).

Učenje slovenščine je Bubiju sprva predstavljalo težavo, saj so se norčevali iz njegove slabe izgovorjave, zato se je na začetku skušal izogniti temu, da bi moral govoriti v slovenskem jeziku, saj ga je bilo pred drugimi sram. Kasneje sicer ti občutki sramu zbledijo vsaj do te mere, da ga ni sram govoriti slovensko. Bubijev materni jezik je nemščina, vendar ker vse svoje napore usmerja v učenje novega jezika, počasi izgublja zaupanje tudi v svojo nemščino. V pogovoru z učiteljico Komar o jeziku pravi: »Ne vem ... nemščine znam še manj kot slovenski jezik, zato ker sem se hotel na vso silo naučiti slovenščine ... « (Kovačič 2009, 281). Kristeva temu kar obstaja med dvema jezikoma pravi tišina. Ko se posameznik namreč trudi povedati stvari na različne načine, ki so vse ustaljene, obrabljene in primerne, ponavadi ne pove nič (Kristeva 2001, 15). Pri Kovačiču lahko to tišino vidimo kot tri pike, kjer išče povezavo med dvema stavkoma, vendar ker je ne najde oz. ker ni dovolj dobra, raje uporabi tišino (Mihurko Ponž 2010, 159).

Marko po drugi strani ne čuti posebne potrebe po obvladanju slovenskega jezika. Večinsko migrantsko prebivalstvo v Fužinah mu omogoča nižjo stopnjo asimilacije. Bivanje v takih okoljih priseljencem omogoča lažje ohranjanje svoje kulture, navad in običajev iz izvirne države (Trnovšek v Lesar 1998, 8). Življenje v Fužinah Marku in ostalim čefurjem delno onemogoča asimilacijo, saj priseljenci in naslednje generacije priseljencev ne čutijo potrebe po tem, da bi pripadali slovenskemu narodu, če imajo tukaj možnost ohranjati svojo kulturo in jezik. Marko tako pravi, da večina migrantov niti ni imela možnosti naučiti se slovenščine, saj nikoli niso zares zapustili svojega družbenega kroga. Zaposleni so bili predvsem v panogah,

kjer so delali večinoma njihovi so-priseljenci iz držav bivše Jugoslavije, s katerimi so se nato družili še v prostem času.

Kako naj se človek nafura na nekaj, kar vsi prezirajo. Potem pa nekaj trabunjajo o asimilaciji. To gre počasi. Pridejo delavci iz bivše Juge in ti bi, da se napalijo na Prešerna in Cankarja. Pa kaj še. Kot da so se doma fural na svoje pesnike. Jaz bi se rad nafural na fuzbal klub. Pa se ne morem. Eto. In potem moj del slovenske identitete trpi. Čefurski pa tudi. Kako naj se asimiliram in postanem kao nek Slovenac, če pa nimam fuzbal kluba. Ne gre. In to me jebe (Vojnović 2008, 15 – 16).

Bubiju literarno ustvarjanje v slovenskem jeziku odpre marsikatera vrata in mu velikokrat olajša socialno stisko. Jezik in kultura namreč v Sloveniji predstavljata najpomembnejša dejavnika oblikovanja slovenskega naroda. Rupel (v Velikonja 2002, 292) to imenuje slovenski kulturni sindrom, ki vlogo kulture, še posebej pa literature, tudi v političnih zadevah privilegira. Markovo omemba Cankarja in Prešerna v zgornjem citatu lahko razumemo kot zavrnitev asimilacije v kulturnem smislu, saj le-ta za čefurje ni pomembna. Slovenski nacionalizem temelji na kulturi, predvsem pa literaturi, medtem ko v drugih državah temu ni tako in se nacionalizem oblikuje na podlagi drugih pomembnejših dejavnikov, predvsem zgodovinskih dosežkov. Čefurji kot priseljenci iz držav bivše Jugoslavije na kulturo najverjetneje tudi v svoji izvorni državi niso imeli takega poveličevalnega pogleda kot ga imajo Slovenci, zato tudi asimilacija preko poznavanja narodnega kulturnega opusa za njih ni najbolj primerna. Kot pravi Marko, bi se čefurji lažje asimilirali preko navijanja za nogometni klub. Lojze Kovačič pa po drugi strani ravno znotraj kulture najde svojo nišo, ki mu omogoči večjo družbeno vključenost in asimilacijo.

Velika razlika med Markom in Bubijem je tudi v tem, da Marko ima svojo stalno družbo, prijatelje, medtem ko Bubi zaradi selitev in menjave šol pogosto menjava tudi prijatelje. Marko odrašča v Fužinah, kjer je večina prebivalstva iz držav bivše Jugoslavije. Ne poznavanje slovenskega jezika znotraj te družbene skupine ni problematična, kot tudi asimilacija v slovensko družbo zanj ni nujno potrebna. Pripadnost družbeni skupini v Markovem primeru obstaja brez tega, medtem ko se mora Bubi veliko bolj truditi, da se vključi v družbo, saj nima rezervne družbene skupine, ki bi ga sprejela takega kot je – tujca. Marko se počuti kot Slovenec zgolj v Bosni, medtem ko se Bubi čedalje bolj počuti, da pripada. Izkušnja na vlaku, kjer vsi prepevajo in si ponujajo hrano, mu vzbudi ta dolgo iskani občutek ponovne pripadnosti (Kovačič 2009, 40). Bubi se trudi preseči svojo vlogo prišleka, zato pri njem opazimo več pozitivnih misli v zvezi s tujstvom. Ko se na cesti zaplete v

pogovor z nemškim vojakom, mu pokaže hišo, kjer živijo, saj »če bo še kaj ostal v Ljubljani ... vedel sem iz lastne izkušnje, kako mu je ... kot da je spet doma in je okrog njega Nemčija...« (Kovačič 2009, 194). Kovačič raste iz svoje izkušnje, postaja močnejši in zaveda se, da mu vloga prišleka ni prinesla zgolj sovraštva okolice, temveč ga je tudi notranje preobrazila in mu vlila moči. To se še posebej kaže pri njegovem literarnem ustvarjanju, saj kljub vsem kritikam, ki ga doletijo, zaradi njegovega načina pisanja, vztraja dalje.

7 ZAKLJUČEK

Cilj diplomske naloge je bil opredeliti družbeno konstrukcijo tujca v izbranih literarnih delih. Glavna protagonista romanov sta prišlek Bubi in pripadnik druge generacije priseljencev Marko. Po Simmlu ima tujec dvojno družbeno vlogo, in sicer vlogo posrednika oziroma trgovca ter vlogo grešnega kozla, ki pride najbolj do izraza v negotovih družbenih razmerah (Simmel 1971, 145). Bubija in Marka ne moremo opredeliti kot Simmlovega trgovca, saj sta v prvi vrsti za to tudi občutno premlada. Vloga grešnega kozla pa je predvsem značilna za Kovačiča in njegovo družino, saj se zaradi svojega nemškega izvora morajo nenehno opravičevati in upravičevati svoje bivanje in obstanek v slovenski družbi. Vojnović svojemu junaku ne pripisuje vloge grešnega kozla, prav tako ga ne predstavlja kot žrtve. Marko torej ne igra niti vloge grešnega kozla, vendar pa iz romana posredno izvemo, da je za družbeno skupino, ki ji pripada, ta vloga dokaj značilna. Če izhajamo iz Schutza se mlad Kovačič ob prihodu v novo državo sooča ravno s problematiko prilagajanja novemu kulturnemu vzorcu. Pri tem pride do razhajanja med prišlekom Bubijem in Markom, ki je rojen v Sloveniji, vendar sin priseljenskih staršev. Marku se ne bi bilo treba prilagajati večinskemu kulturnemu vzorcu, vendar ker živi na robu dveh kultur, kot marginalni človek, bi tudi zanj lahko veljal Schutzev koncept prilagajanja (Schutz 1971, 1627).

S tem delno že odgovorim tudi na drugo raziskovalno vprašanje o razlikah med glavnima junakoma. Marko kot pripadnik druge generacije priseljencev ne ve točno kam pripada. Je Slovenec? Bošnjak? Rob zanj predstavlja čefurstvo, kot zmes med slovenskim in bošnjaškim. Biti čefur je njegova nacionalna pripadnost, nacionalne pripadnosti Sloveniji namreč ne čuti, prav tako si ne želi živeti v Bosni. Mlad Kovačič se veliko bolj kot on trudi vklopiti v slovensko družbo, saj nima rezerve kot jo ima Marko v Fužinah. Da odgovorim še na prvi del vprašanja, kako sta glavna junaka obravnavana s strani okolice. Oba sta za večinsko prebivalstvo tujca, prišleka, deležna pomenljivih pogledov. Predvsem Marku se zdi, kot da družba kar čaka, kdaj bo spet naredil nekaj narobe, podobno tudi pri Bubiju. Oba zato prideta tudi navzkriž z zakonom, se soočata s težavami v šolskem sistemu in sta vedno tista, ki sta družbeno neprilagojena. Njuna tujost je problematična za večinsko slovensko prebivalstvo. Marka skušajo skozi izobraževalni sistem »posloveniti«, Bubija predvsem izriniti, vendar jim ne uspe. Marko zapusti Slovenijo, Bubi že med šolanjem postane pisatelj ter kasneje tudi zaključí šolanje.

Kateri elementi tujega so skupni obema glavnima junakoma? Najpomembnejši in najočitnejši skupni element tujega pri glavnima junakoma je jezik. Problem jezika je problem prišlekov. Kovačič se mora ob prihodu v novo državo naučiti jezika, ki mu je povsem tuj, kar vodi v zasmehovanje s strani okolice, zaradi njegove nepravilne izgovorjave in skladnje. Iz nepravilne uporabe jezika oziroma neznanja jezika izhajajo mnogi drugi njuni problemi, ki pa jima niso nujno vedno skupni. Eden izmed takih problemov so neuspehi v šoli. Obema probleme povzroča slovenska slovnica, pa tudi pri drugih predmetih nista uspešna. Njuni družini veže tudi nižji socialni status, ki izhaja predvsem iz dejstva, da so prišleki. Oba glavna junaka se mnogokrat navezujeta na svojo izvirno državo (v Markovem primeru v državo izvora njegovih staršev), vendar se razlikujeta v načini kako to počneta. Marko Bosno vidi zelo stereotipno, medtem ko Bubi Basel otroško idealizira. Njuni podobi izvirne države sta tako precej izkrivljeni, saj Bosna ni zgolj to kar stereotip pravi, da je, kot tudi Basel ni bil tako pravljičen za Kovačičeve, kot se ga spominja Bubi. Kot prišleka sta oba tudi osamljena. Bubi le stežka razvije prijateljske stike, tako zaradi jezika in sramu kot tudi pogostih selitev. Marko pa, kljub prijateljem, nima nobenega pravega zaupnika. Iz njegovih monologov izvemo, da se s čefurji pač ne moreš resno pogovarjati.

Marko in Bubi se na negativne odzive s strani okolice različno odzivata. Marko se ne pusti, in kot pravi Zorko (v Vojnović 2008, 192) »iz inata prevzema stereotipno vlogo« ter se uveljavlja kot čefur. Bubi pa se skozi literarno ustvarjanje vedno bolj približuje slovenstvu. Ravno jezik mu je tu v največjo oporo kot »nosilec slovenske narodne kulture« (Zgonik v Mandelc 2011, 134). Marko sam priznava pomembnost slovenskega jezika v slovenski družbi in kulturi, vendar se ne podreja zahtevam po njegovi uporabi. Svoj upor upravičuje s tem, da tudi Slovenci nočejo njegovega priimka pravilno zapisati, razen ko gre za črno kroniko (Vojnović 2008, 67). Kljub Bubijevi pripravljenosti in zavzetosti za asimilacijo v slovensko družbo, pa je tudi sam upornik. V pisanju je preveč resnicoljuben in naraven, kar ni povšeči urednikom revij in kritikom, ki si želijo predvsem propagandnega materiala, kjer se poudarjajo socialistične ideologije. Vendar pa njegov upor ni zgolj napram družbi, temveč se pogosto kaže tudi znotraj družinskih vezi. Markov uporniški duh doseže vrhunec, ko zažge kosovni odpad. S tem se »maščuje« vsem, ki so ga kadarkoli podcenjevali in obtoževali. To je upor proti sistemu, ki pa ga ne zna izvesti drugače kot s huliganstvom. Marko se veliko težje spopada z negativnostjo v svojem življenju, ker kljub prijateljem, nima nikogar, ki bi mu lahko zaupal, medtem ko pri Kovačiču ta problem ni toliko izpostavljen.

Pozitivne konotacije tujstva je možno zaslediti predvsem pri Kovačičevih Prišlekih. Bubi je v svojem literarnem ustvarjanju veliko bolj odprt in svobodomiseln kot uredniki revij in glasil, ki želijo zgolj ugajati trenutni politični situaciji. Navdih za svoje literarno ustvarjanje raje išče pri tujih pisateljih, saj so mu po nazorih bližje kot slovenski. Ob srečanju s tujim vojakom pa mu ponudi pomoč, saj se še kako dobro spomni, kako težko je biti nov v mestu. Kot pozitivno pri obeh romanah lahko izpostavim tudi dejstvo, da se glavna junaka ne postavljata v vlogi žrtve etničnih predsodkov, temveč se vsak na svoj način prilagajata in soočata s trenutno osebno in/ali družbeno situacijo.

8 LITERATURA

1. Dekleva, Bojan in Špela Razpotnik, ur. 2002. *Čefurji so bili rojeni tu. Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
2. Kovačič, Lojze. 1985. *Prišleki III. del*. Ljubljana: Slovenska matica.
3. --- 2001. *Prišleki I. del*. Ljubljana: Slovenska matica in Gyrus d.o.o.
4. --- 2009. *Prišleki II. del*. Ljubljana: Študentska založba.
5. Kralj, Ana. 2008. *Nepovabljeni: Globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Založba Annales.
6. Lesar, Samo. 1998. Kdo je »čefur«? *Socialna pedagogika* 2 (3): 5 – 35.
7. Mandelc, Damjan. 2011. *Na mejah nacije. Teorije in prakse nacionalizma*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
8. Mihurko Poniz, Katja. 2010. Tujci in tuje v romanih *Prišleki* in *Francoski testament*. *Dve domovini* 31: 153 – 167.
9. Mikolič, Vesna. 2008. Diskurzivna narava stereotipov in predsodkov ter soočanje z njimi v sodobni demokratični družbi. V *Jezik in Slovestvo* 53 (1): 67 – 77.
10. Schutz, Alfred. 1987. Tujec: Socialnopsihološki esej. V *Nova revija* 6 (65-66): 1620 – 1628.
11. Simmel Georg. 1971. *On Individuality and Social Forms*. Chicago in London: The University of Chicago Press.
12. Stabej, Marko. 2010. Prišleki in čefurji. V *Obdobja 29: Sodobna slovenska književnost (1980-2010)*, ur. Alojzija Zupan Sosič, 297 – 304. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
13. Stanković, Peter. 2005. *Rdeči trakovi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
14. --- 2010. *Politike popa. Uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Svetina, Matija. 2005. Stališča, predsodki in stereotipi. V *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo*, ur. Tone Smolej, 30 – 37. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
16. Velikonja, Mitja. 2002. »Dom in svet«: Kultura in študije naroda. V *Cooltura: Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stanković, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 283 – 297. Ljubljana: Študentska založba.
17. Vojnović, Goran. 2008. *Čefurji raus!* Ljubljana: Študentska založba.
18. Zupan Sosič, Alojzija. 2009. Prišleki kot maturitetni roman. V *Jezik in slovestvo* 54 (6): 73 – 88.